

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.01

Т. А. Грабович
кандидат юридичних наук

САТИСФАКЦІЯ ЯК ФОРМА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ
МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНИМ ДІЯННЯМ

Постановка проблеми. Незважаючи на нечіткість застосування у сучасній практиці та відсутність будь-якого точного визначення у міжнародному праві поняття «сатисфакція», цей термін все ж позначає певні форми реагування на противоправні діяння [1, с. 623]. Сатисфакція є третьою формою відшкодування, яку відповідальна держава зобов'язана надати на виконання свого зобов'язання щодо повного відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-противправним діянням. Це є нестандартною формою відшкодування в тому сенсі, що в багатьох випадках шкода, заподіяна в результаті міжнародно-противправного діяння держави, може бути повністю відшкодована за допомогою реституції і/або компенсації. Винятковий характер сатисфакції як засобу відшкодування і її взаємозв'язок з принципом повного відшкодування підкреслюються фразою «наскільки [шкоду] не може бути відшкодовано реституцією або компенсацією» [2, с. 128].

Вивчення сутності та особливостей застосування сатисфакції має теоретичне та прикладне значення заважаючи на її роль у повному відшкодуванні завданої шкоди у певних випадках та урегулюванні міжнародних спорів, де має місце нематеріальна шкода.

Стан дослідження. Питання міжнародно-правової відповідальності держав висвітлено у значній кількості наукових робіт. Серед авторів, які внесли вагомий вклад у дослідження цієї проблеми слід назвати таких вчених як Р. Аго, С. Ф. Амерасінг, В. Ф. Антипенко, В. А. Василенко, Л. Г. Гусейнов, К. О. Дейкало, О. В. Задорожній, А. Зайберт-Фор, І. І. Лукашук, Дж. Кроуфорд, П. М. Куріс, Д. Б. Левін, В. А. Мазов, Д. Макголддрік, С. Оллесон, А. Пеллет, М. Соренсен та ін. Водночас питання відшкодування шкоди, спричиненої міжнародно-противправним діянням, і зокрема, положення щодо сатисфакції як форми відшкодування не отримали достатнього відображення.

Мета статті полягає у висвітленні сутності сатисфакції як особливої форми відшкодування у разі вчинення міжнародно-противправного діяння та практики її застосування.

Виклад основного матеріалу. У загальному міжнародному праві термін «сатисфакція» описує певну форму відшкодування в праві про відповідальність держави. Ця специфічне відшкодування вважається відшкодуванням нематеріальної шкоди – на відміну від матеріальної шкоди – заподіяної міжнародно-противправним діянням, оскільки «повне відшкодування» є давно визнаним принципом, – пише К. Хосс [3, с. 25]. Я. Броунлі визначає загалом сатисфакцію як будь-який захід, який відповідальна держава зобов'язана вжити окрім реституції або компенсації [4, с. 528].

У доктрині була висунута концепція двох видів сатисфакції – ординарної і надзвичайної. Першою позначалося загальноприйняте розуміння сатисфакції. Надзвичайною сатисфакцією пропонувалося вважати «такі, що виходять за рамки простого задоволення, різного роду тимчасові обмеження суверенітету і міжнародно-правової суб'єктності держави, яка вчинила міжнародний злочин». І. І. Лукашук вказував на те, що такі суворі заходи важко визнати заходами морального задоволення, адже йдеться про найсерйозніші санкції [5, с. 228-229].

І. І. Лукашук відзначає існування у сучасному міжнародному праві двох видів сатисфакції. До першого виду належить сатисфакція як самостійна форма відшкодування в разі, коли шкода має лише моральний і юридичний характер. Сюди ж слід віднести і сатисфакцію, яка надається у випадках, коли шкода не може бути повністю відшкодована реституцією або компенсацією. До другого виду належить сатисфакція, яка супроводжує будь-яку форму відшкодування. Різниця між двома видами в основному полягає в формі. Перший вид сатисфакції має ясно виражену форму. Другий вид має на увазі і не оформляється спеціальним актом. В основному він знаходить вираження у визнанні факту правопорушення вчиненого державою [5, с. 230].

Сатисфакції як формі відшкодування шкоди присвячена стаття 37 Статей про відповідальність держав за міжнародно-противправні діяння 2001 р., що має на увазі перший вищезазначений вид сатисфакції.

Стаття 37 розділена на три пункти, кожен з яких стосується окремого аспекту сатисфакції. У пункті 1 розглядається правовий характер сатисфакції та види шкоди, за які вона може бути надана. У пункті 2 описуються, хоча і не вичерпним чином, деякі форми сатисфакції. У пункті 3 закріплені обмеження зобов'язання з надання сатисфакції, які враховують минулу практику у випадках, коли іноді запитували надмірні форми сатисфакції [2, с. 128].

Розглянемо ці аспекти детальніше.

Стаття 37 Статей встановлює у п. 1, що держава, відповідальна за міжнародно-протиправне діяння, зобов'язана надати сатисфакцію за шкоду, заподіяну даним діянням, наскільки вона не може бути відшкодована реституцією або компенсацією.

Шкода, за яку відповідальна держава зобов'язана надати повне відшкодування, включає в себе «будь-яку шкоду, матеріальну чи моральну, заподіяну міжнародно-протиправним діянням держави». Матеріальна та моральна шкода, заподіяна міжнародно-протиправним діянням, як правило, піддається фінансовій оцінці і, отже, підпадає під компенсацію. Сатисфакція, з іншого боку, є засобом відшкодування шкоди, що не піддається фінансовій оцінці, і є образою, нанесеною державі. Такі види шкоди нерідко носять символічний характер і виникають з самого факту порушення зобов'язання, незалежно від його матеріальних наслідків для відповідної держави [2, с. 128].

У сучасному праві міжнародної відповідальності відшкодування шкоди не відображає тяжкості протиправного діяння; швидше, відшкодування має бути адаптованим до шкоди, яку зазнає держава. Якщо шкода має матеріальний характер, то вона відшкодовується матеріальними формами; якщо шкода має нематеріальний характер, відшкодування набуває форми сатисфакції; немає очевидної ієрархії між двома формами відшкодування шкоди [3, с. 26].

Надання сатисфакції за шкоду, що називається «нематеріальною шкодою», повністю утвердилося в міжнародному праві. З цього приводу, наприклад, в рішенні по справі «Rainbow Warrior» трибунал ухвалив наступне: «У практиці держав і міжнародних судових органів давно прийнято використання сатисфакції як засобу захисту або форми відшкодування (в широкому сенсі) стосовно порушення міжнародного зобов'язання. Така практика в першу чергу стосується випадку моральної або юридичної шкоди, безпосередньо заподіяної державі, особливо на відміну від випадку шкоди особам, що зачіпає міжнародну відповідальність [6, п. 122].

К. Хосс пише, що у той час як матеріальна шкода відшкодовується або реституцією в натурі або компенсацією, відшкодування нематеріаль-

ної шкоди є більш різноманітним у своїх формах, залежно від фактичних та юридичних обставин справи. У цьому сенсі практика держав та судова практика щодо сатисфакції не є остаточною і призводить до невизначеності, коли необхідно оцінити правові умови, форми та межі такого роду відшкодування. Прикладів такого відшкодування достатньо, переважно в дипломатичній практиці держав, коли вимагалось відшкодування не лише матеріальної шкоди, але й того, що вважалося посяганням на гідність держави як суверенного утворення, але й інші види шкоди також призводять зобов'язання запропонувати сатисфакцію потерпій державі [3, с. 26].

У практиці державної діяльності є багато прикладів претензій щодо сатисфакції в умовах, коли міжнародно-протиправне діяння держави заподіє нематеріальну шкоду іншій державі. Прикладами можуть бути образа державної символіки, наприклад національного прапора, порушення суверенітету або територіальної цілісності, напад на морські або повітряні судна, жорстоке поводження або навмисний напад на глав держав і урядів або ж дипломатичних або консульських представників або на інших осіб, що користуються захистом, а також порушення недоторканності приміщень посольств і консульств або житла членів дипломатичних представництв [2, с. 128].

У п. 2 ст. 37 Статей 2001 р. встановлюється, що сатисфакція може полягати у:

- визнанні порушення;
- вираженні жалю;
- офіційному вибаченні;
- виражатися в іншій належній формі.

Форми сатисфакції, перераховані в цій статті, є лише прикладами. Належна форма сатисфакції буде залежати від обставин і не може бути визначена заздалегідь. Існує багато можливостей, в тому числі:

- проведення належного розслідування причин нещасного випадку, який призвів до заподіяння шкоди або збитків;
- створення цільового фонду для управління компенсаційними виплатами в інтересах бенефіціаріїв;
- прийняття дисциплінарних заходів або санкцій щодо осіб, чия поведінка призвела до міжнародно-протиправного діяння;
- винесення рішення про символічне відшкодування за шкоду без матеріальних наслідків;
- запевнення чи гарантії неповторення [2, с. 128-129].

КМП ООН зауважує, що у пункті 2 ст. 37 не міститься спроба перерахувати всі можливі варіанти, як і намірів виключити будь-які з них. Крім того, порядок форм сатисфакції, викладений в пункті 2, не відображає яку б то не було ієрархію або перева-

гу. Належна форма сатисфакції, якщо вона взагалі буде можлива, буде визначатися з урахуванням обставин кожної конкретної справи [2, с. 129].

Однією з найбільш поширених форм сатисфакції, що передбачається в разі моральної або нематеріальної шкоди державі, є заява про протиправність діяння, зроблена компетентним судом або трибуналом. Корисність декларативного засобу як форми сатисфакції в разі нематеріальної шкоди державі була підтверджена МС ООН при розгляді справи *Corfu Channel*, коли Суд, визнавши протиправною операцію з розмінування, проведену військово-морськими силами Великобританії після вибуху, заявив: «для забезпечення поваги міжнародного права, органом якого він є, Суд повинен оголосити, що дії британського військового флоту представляли собою порушення албанського суверенітету. Ця заява відповідає проханню, заявленому Албанією через її адвоката, і саме по собі є належною сатисфакцією» [7].

Така практика застосовувалася в багатьох подальших справах. До прикладу, у своєму рішенні щодо юрисдикції у справі *Quiborax S.A. et al. v. Plurinational State of Bolivia* (2012) арбітраж виніс рішення, що було б більш доцільним розглянути в остаточному рішенні по суті справи прохання заявника про винесення декларативного рішення відповідно до статті 37 [8, п. 308].

У справі щодо ордеру на арешт від 11 квітня 2000 року (Демократична Республіка Конго проти Бельгії) (2002) МС ООН шляхом реституції наказав Бельгії скасувати ордер на арешт, виданий тодішньому міністру закордонних справ Демократичної Республіки Конго. У той же час у цій справі Суд присудив сатисфакцію у додаток до реституції, відзначаючи:

«Суд вважає, що ... положення у тому вигляді, в якому воно з усією ймовірністю існувало б, якби [протиправне діяння] не було скоєно, неможливо відновити просто постановою Суду про те, що ... ордер на арешт був протиправним з точки зору міжнародного права. Ордер як і раніше існує, але залишається протиправним, незалежно від того факту, що пан Ієродіа перестав бути міністром закордонних справ. Тому Суд вважає, що Бельгія має, обравши будь-які засоби на свій розсуд, скасувати цей ордер і повідомити про це держави, яким вона його розіслала» [9, с. 238].

Дж. Кроуфорд зазначив, що хоча заяви про протиправність компетентними судами та трибуналами є однією з найпоширеніших форм сатисфакції, такі заяви не вказані в п. 2 ст. 37 Статей як одна з можливих форм сатисфакції. Вчений вказує на дві причини щодо цього.

Перша стосується того, що Статті про відповідальність держав не були розроблені як звід норм, що застосовуються у суперечках, вирішуваних шляхом винесення офіційних судових рішень.

Вони стосуються правовідносин держав, а не повноважень чи юрисдикції трибуналів. Держава не може надати або пропонувати заяву щодо себе; це може бути тільки зроблено компетентною третьою стороною [10, с. 529]. По-друге, будь-який суд або трибунал, що володіє юрисдикцією щодо спору, має право визначити правомірність поведінки і зробити заяву про свої висновки в якості необхідної частини процесу розгляду справи. Така заява може випереджати рішення про будь-яку форму відшкодування або може бути єдиним необхідним засобом захисту [2, с. 129; 10, с. 529].

У деяких справах МС ООН визначив, що заява про протиправність була єдиним належним засобом відшкодування. Наприклад, у справі «Про застосування конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (Боснія і Герцеговина проти Сербії і Чорногорії)» (2007), Суд постановив, що реституція є неможливою, і фінансова компенсація не є належною формою відшкодування за порушення зобов'язання щодо попередження геноциду. Водночас Суд заявив: «Очевидно, що заявник має право на відшкодування у вигляді задоволення, і воно може бути найкращим чином виражено, як пропонує заявник, у формі заяви в рамках цього рішення про те, що відповідач не виконав покладене на нього Конвенцією зобов'язання щодо попередження злочину геноциду» [11, с. 240]. У цій справі Суд прийшов до висновку, що пункти резолютивної частини його рішення щодо порушення Сербією своїх зобов'язань згідно з Конвенцією є належним задоволенням і що справа не стосується тих справ, «в яких було б необхідно виносити постанову про виплату компенсації або, щодо порушення зобов'язання із попередження геноциду, припис про подання запевнень і гарантій неповторення порушень» [11, с. 240].

У справі, що стосувалася певних питань, пов'язаних із взаємною допомогою у кримінальних справах (Джибуті проти Франції) (2008), МС ООН ухвалив, що Французька Республіка, не вказавши Республіці Джибуті причин своєї відмови виконати рогаторій, не виконала своє міжнародне зобов'язання згідно зі статтею 17 Конвенції про надання взаємної допомоги в кримінальних справах між двома сторонами, і що його постанову про це порушення є належним задоволенням [12, с. 17]. У справі щодо целюлозних заводів на річці Уругвай (Аргентина проти Уругваю) (2010) МС ООН встановив, що його «висновок щодо неправомірної поведінки Уругваю стосовно процесуальних зобов'язань, як такий, є задоволенням вимоги Аргентини» [13, с. 135].

Ще однією формою сатисфакції є вибачення, яке може бути принесено усно або письмово відповідною посадовою особою або навіть главою держави. Наприклад, коли колумбійський гелікоптер та бойові літаки, як стверджується, заблукали

на еквадорській території в 2006 році, Міністерство оборони Колумбії вибачилося за ненавмисне вторгнення [10, с. 528].

Висловлення жалю або вибачення були за-требувані в справах «I'm Alone», «Kellet», і «Rainbow Warrior» і були висловлені відповідальною державою в справі Consular Relations і справі LaGrand. Прохання про принесення вибачення і пропозиції принести вибачення часто зустрічаються в дипломатичній практиці, і пропозиція про принесення своєчасних вибачень, коли вона виправдана обставинами, може багато чого зробити для врегулювання спору. За інших обставин вибачення може не знадобитися, наприклад коли справа врегульована на основі *ex gratia* або коли вибачення може виявитися недостатнім. У справі LaGrand суд визнав «вибачення недостатнім, оскільки його буде недостатньо і в інших справах, коли громадяни іноземних держав в терміновому порядку не ставилися до відома про свої права згідно з пунктом 1 статті 36 Віденської конвенції і піддавалися тривалому затриманню або серйозним санкціям» [2, с. 129-130].

Слід відзначити, що сатисфакція може складатися з грошової виплати. Виплата коштів шляхом сатисфакції слугує меті, відмінній від будь-яких грошових виплат в порядку компенсації. Сатисфакція виплачується стосовно моральної шкоди державі [10, с. 528].

На думку Е. Хосс, можливість пропонувати грошову сатисфакцію для відшкодування нематеріальної шкоди немає ґрунтовних підстав у сучасному міжнародному праві. У той час як це прийнято у національних правових системах, що нематеріальна шкода може бути оцінена у грошовому вимірі, це не стосується міжнародного правового порядку. Невелика кількість прецедентів свідчить про те, що принаймні символічну форму грошового задоволення може бути прийнято як засіб відшкодування шкоди. Це є дійсно так, зокрема, коли держава вимагає відшкодування від імені одного з її громадян [3, с. 29].

У п. 3. ст. 37 Статей 2001 р. закріплено, що сатисфакція не повинна бути непропорційною шкоді і не може приймати форму, принизливу для відповідальної держави.

Надмірні вимоги, які висувалися в минулому під приводом отримання «сатисфакції», говорять про необхідність певного обмеження заходів, які можуть виявитися витребуваними як сатисфакція, щоб уникнути зловживань, які не відповідають принципу рівності держав. Зокрема, сатисфакція не повинна носити карального характеру або передбачати штрафні санкції. У пункті 3 статті 37 встановлюються обмеження на зобов'язання надати сатисфакцію. У ньому передбачені два критерії:

по-перше, пропорційність сатисфакції до шкоди;

по-друге, вимога, щоб сатисфакція не приймала форми, принизливої для відповідальної держави [2, с. 130].

Положення п. 3 ст. 37 мало обговорюється на практиці. Щодо пропорційності сатисфакції, то ця вимога спрямована на ситуації, в яких задоволення приймає форму грошової виплати [10, с. 531].

Стосовно «принизливості» форми, то термін «принизливий» недостатньо точний. КМП ООН наводить приклад повстання боксерів в Китаї в 1900 році. Ця подія спричинила, серед іншого, «смерть посла Німеччини у Китаї, пограбування кількох іноземних делегацій, вбивство канцлера японської делегації та інших іноземних громадян, а також поранення інших іноземних громадян та осквернення іноземних кладовищ. Спільна нота, надіслана державами до китайського уряду, стосувалося «надзвичайно прикрих запитів, таких як переговори про нові та більш вигідні комерційні угоди» [10, с. 531].

Щодо другого положення Е. Вайлер та А. Папо відзначають, що обмеження стосовно непринизливого характеру сатисфакції чітко закріплює юридичне існування поняття гідності держави та відкидає погляди тих науковців, що виступають проти понять честі, гідності чи репутації держави. «Чи можна, без самозаперечення, стверджувати, що такі уявлення застарілі та анахронічні, і водночас забороняти сатисфакцію, що є «принизливою» для відповідальної держави?» [1, с. 635].

Висновки. Таким чином, міжнародна практика свідчить про застосування особливого засобу відшкодування у випадку заподіяння державі міжнародно-протиправним діянням нематеріальної (моральної або юридичної) шкоди. Сатисфакція є особливою формою відшкодування, що застосовується з метою повного відшкодування у випадку, коли завдана шкода не відшкодована ні реституцією, ні компенсацією. Водночас практика свідчить, що сатисфакція може супроводжувати як реституцію так і компенсацію.

Слід враховувати, що характер завданої шкоди – матеріальної чи моральної, – є визначальним при визначенні того, чи є найбільш доцільною формою відшкодування шкоди компенсація чи сатисфакція. Сатисфакція як правовий наслідок міжнародної відповідальності відіграє скоріше доповнюючу роль. Ця доповнюваність є гарантією від змішання з іншими формами відшкодування шкоди, такими як *restitutio in integrum* та компенсацією. Незважаючи на той факт, що сатисфакція часто пропонується поза межами офіційних судових розглядів при врегулюванням спорів, її застосування підтверджується міжнародною судовою практикою, зокрема прикладами декларативних заяв.

Рішення міжнародних судових органів щодо присудження сатисфакції отримують широке визнання, у певній мірі через те, що засудження

міжнародно-протиправного діяння авторитетною третьою стороною має на меті досягнення рівноваги між інтересами сторін у певній справі, з одного боку, та основоположними інтересами міжнародного співтовариства, з іншого.

Література

1. Wyler E., Paraux A. The Different Forms of Reparation: Satisfaction. In J. Crawford, A. Pellet, S. Olleson (eds). *The Law of International Responsibility*. Oxford : Oxford University Press, 2010. P. 623–637.
2. Проекты статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния с комментариями к ним. *Ежегодник комиссии международного права*. 2001. Том II. Часть вторая. A/CN.4/SER.A/2001/ADD.1 (PART 2). С. 32–174.
3. Hoss C. Satisfaction. *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*. 2012. Vol. IX. P. 25–32.
4. Crawford J. Brownlie's Principles of Public International Law. 8th edn. Oxford: Oxford University Press, 2012. 803 p.
5. Лукашук И. И. *Право международной ответственности*. М. : Волтерс Клувер, 2004. 432 с.
6. Rainbow Warrior (New Zealand/France). *Reports of International Arbitral Awards*. Vol. 20. 1990.
7. Corfu Channel. *Merits. Judgment. I.C.J. Reports* 1949. P. 4.
8. ICSID. Quiborax S.A. et al. v. Plurinational State of Bolivia. Case No. ARB/06/2. *Decision on Jurisdiction*. 27 September 2012.
9. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда ООН 1997-2002. UN Doc ST/LEG/SER.F/1/Add. 2.
10. Crawford J. *State Responsibility: The General Part*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 912 p.
11. Применение Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказании за него (Босния и Герцеговина против Сербии и Черногории). Решение от 26 февраля 2007 года. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 2003–2007. UN Doc ST/LEG/SER.F/1/Add.3.
12. Дело, касающееся определенных вопросов, связанных с взаимной помощью в уголовных делах (Джибути против Франции). Решение от 4 июня 2008 г. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда ООН 2008-2012. UN Doc ST/LEG/SER.F/1/Add.5.
13. Дело, касающееся целлюлозных заводов на реке Уругвай (Аргентина против Уругвая). Решение от 20 апреля 2010 года. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда ООН 2008-2012. UN Doc ST/LEG/SER.F/1/Add.5.

Анотація

Грабович Т. А. Сатисфакція як форма відшкодування шкоди, заподіяної міжнародно-протиправним діянням. – Стаття.

У статті розглянуто сутність сатисфакції як особливої форми відшкодування у разі вчинення міжнародно-протиправного діяння та практику її застосування. Встановлено, що сатисфакція є особливою формою відшкодування, що застосовується з метою повного відшкодування нематеріальної шкоди у випадку, коли завдана шкода не відшкодована ні реституцією, ні компенсацією. Водночас практика свідчить, що сатисфакція може супроводжувати як реституцію так

і компенсацію. Встановлено наявність двох видів сатисфакції: по-перше, сатисфакція як самостійна форма відшкодування в разі, коли шкода має лише моральний і юридичний характер, а також сатисфакція, яка надається у випадках, коли шкода не може бути повністю відшкодована реституцією або компенсацією; по-друге, сатисфакція, яка супроводжує будь-яку форму відшкодування.

Встановлено, що сатисфакції присвячена ст. 37 Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р., що розглядає правовий характер сатисфакції та види шкоди, за які вона може бути надана; описує деякі форми сатисфакції; визначає обмеження зобов'язання з надання сатисфакції. Обґрунтовано, що характер завданої шкоди – матеріальної чи моральної, – є визначальним при визначенні того, чи є найбільш доцільною формою відшкодування шкоди компенсація чи сатисфакція. Сатисфакція як правовий наслідок міжнародної відповідальності відіграє доповнюючу роль. Ця доповнюваність є гарантією від змішання з іншими формами відшкодування шкоди, такими як *restitutio in integrum* та компенсацією. Незважаючи на той факт, що сатисфакція часто пропонується поза межами офіційних судових розглядів при врегулюванні спорів, її застосування підтверджується міжнародною судовою практикою. Зроблено висновок, що рішення міжнародних судових органів щодо присудження сатисфакції отримують широке визнання, у певній мірі через те, що засудження міжнародно-протиправного діяння авторитетною третьою стороною має на меті досягнення рівноваги між інтересами сторін у певній справі, з одного боку, та основоположними інтересами міжнародного співтовариства, з іншого.

Ключові слова: міжнародна відповідальність, відшкодування шкоди, сатисфакція, Статті про відповідальність держав

Summary

Grabovich T. A. Satisfaction as a form of reparation for damage caused by an internationally wrongful act. – Article.

The article examines the essence of satisfaction as a special form of reparation for an internationally wrongful act and the practice of its application. It has been established that satisfaction is a special form of reparation used for the purpose of full reparation for non-pecuniary damage if that the damage is not compensated by either restitution or compensation. At the same time, international practice shows that satisfaction may accompany both restitution and compensation. It has been established that there are two types of satisfaction: first, satisfaction as an independent form of reparation in the case when the injury is only of a moral and legal nature, as well as satisfaction provided in cases where the injury cannot be fully compensated for by restitution or compensation; secondly, satisfaction that accompanies any form of reparation.

It has been established that Art. 37 of the Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts of 2001 describes satisfaction. This article deals with three aspects of satisfaction: the legal character of satisfaction and the types of injury for which it may be granted; some modalities of satisfaction; limitations on the obligation to give satisfaction. It has been substantiated that the nature of the harm caused – material or moral – is decisive in choosing the form of reparation: compensation or satisfaction. Satisfaction as a legal consequence of international responsibility plays a complementary role. This complementarity is a safeguard against confusion

with other forms of reparation such as restitutio in integrum or compensation. Despite the fact that satisfaction is often offered outside of formal legal proceedings, its application is confirmed by international jurisprudence. It is concluded that the decisions of international judicial bodies on awarding satisfaction are widely recognized, to a certain extent due to the fact that the condemnation of

an internationally wrongful act by an authoritative third party aims to achieve a balance between the interests of the parties in a particular case, on the one hand, and the fundamental interests of the international community, on the other.

Key words: international responsibility, reparation, satisfaction, Articles on the responsibility of states.